

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу Бакуми Алли Олексіївни

«Генетичний поліморфізм по локусах *Ppd* та фотоперіодична чутливість сучасних українських сортів м'якої пшениці»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук

за спеціальністю 03.00.22 – молекулярна генетика

Актуальність теми дисертації. Складний процес розвитку пшениці у значній мірі визначається алельною різноманітністю генів, які регулюють чутливість до фотоперіоду (*Ppd*) і потребу в яровизації (*Vrn*). Молекулярні основи генетичного контролю колосіння і цвітіння у пшениці широко вивчались, але все ще існує значна невизначеність щодо фенотипової реакції рослин пшениці через інтерактивний вплив залучених генів. Оптимальне поєднання алелів цих генів грає основну роль у формуванні фенологічних типів рослин, найбільш придатних і адаптованих до конкретних агрокліматичних регіонів. Дисертаційну роботу Бакуми А.О. присвячено вивченню генів *Ppd-1*, які визначають фотоперіодичну чутливість рослин пшениці, які впливають на тривалість періоду «сходи-колосіння» та пов'язані зі скоростиглістю, стійкістю до посухи та врожайністю. Цілеспрямоване використання у селекційних програмах домінантних та рецесивних алелів генів *Ppd* стримується складністю визначення генотипів за фенотиповим проявом зазначених ознак. У зв'язку з цим виникає необхідність використовувати методи молекулярно-генетичного аналізу. На теперішній час не проведено визначення алелів генів *Ppd-D1*, *Ppd-B1*, *Ppd-A1* в генотипах багатьох сучасних сортів пшениці м'якої озимої, створених у провідних селекційних центрах, які розташовані на території Лісостепу, Степу та Полісся. Проте, інформація про алельний стан генів *Ppd-1* в генотипах

місцевих сортів пшениці, про вплив алелів генів *Ppd-1* на тривалість розвитку і агрономічні ознаки пшениці м'якої озимої можуть стати для селекціонера інструментом точного налаштування фенотипу для конкретних агроекологічних умов. Відповідно, метою дослідження було проаналізувати генетичний поліморфізм та визначити алелі за генами *Ppd-1* у сучасних сортів та ліній м'якої пшениці, оцінити ефекти алелів *Ppd-D1a* / *Ppd-D1b* на темпи розвитку та агрономічні ознаки м'якої пшениці.

Дисертаційну роботу виконано на кафедрі генетики та молекулярної біології біологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова в рамках науково-дослідної теми «Поліморфізм локусів фотоперіодичної чутливості сортів пшениці і сої та залежність їх продуктивності від алельного складу локусів за даними ПЛР-аналізу» (№ ДР 0117U001114, 2017-2019 рр.).

Структура роботи. Текст дисертації викладено на 185 сторінках, включаючи 18 таблиць, 19 рисунків та 10 додатків. Дисертація побудована за традиційною схемою та складається з наступних розділів: вступ, огляд літератури, матеріали та методи дослідження, експериментальна частина, узагальнення результатів, висновки та список використаних літературних джерел, який представлений 198 джерелами.

Новизна дослідження та одержаних результатів. За допомогою ПЛР аналізу з алель-специфічними праймерами було визначено алелі генів системи *Ppd-1* та гаплотипний склад за геном *Ppd-D1* у 94 сучасних сортів пшениці м'якої озимої з різних селекційних установ розташованих на території Полісся, Лісостепу, Південного та Північного Степу України. Досліджено географічний розподіл сортів – носіїв певних алелів та гаплотипів гену *Ppd-D1* по агрокліматичним зонам України та створено базу даних досліджених сортів пшениці за алелями генів *Ppd-1*.

Вперше на спеціально створеному генетичному матеріалі – майже-ізогенних лініях пшениці ВС₇ Кооператорка та Кооператорка рання та лініях-

аналогах ВС₇ Степняк 1 та Степняк 1 ранній оцінено вплив алелів *Ppd-D1a* / *Ppd-D1b* на агрономічні ознаки та темпи розвитку пшениці, статистично доведено ефекти алелів на 11 агрономічно важливих ознак пшениці в умовах Південного степу України та на фотоперіодичну чутливість в умовах Лісостепу.

Практичне значення одержаних результатів. За результатами дисертаційної роботи створено базу даних сучасних сортів пшениці різних селекційних установ України за алелями генів фотоперіодичної чутливості *Ppd-1*. Ця інформація може бути використана селекціонерами у схрещуваннях для отримання нових сортів з прогнозованими темпами розвитку.

Доведено ізогенність ліній Кооператорка та Кооператорка рання, які запропоновано використовувати в дослідженнях для оцінки впливу алелів гену *Ppd-D1* на стійкість пшениці до абіотичних стресів.

Одержані у дисертаційній роботі дані впроваджені у дослідно-селекційну роботу лабораторії селекції і насінництва пшениці озимої Миронівського інституту пшениці імені В.М. Ремесла та Інституту зрошуваного землеробства НААН України.

Вступ до роботи відповідає існуючим вимогам ДАК та містить необхідну інформацію про актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами, мету, завдання та методи дослідження. У розділі висвітлено наукову новизну одержаних результатів та їхнє практичне значення, особистий внесок здобувачки та наведено дані про апробацію результатів дисертації.

Розділ «**Огляд літератури**» складається з чотирьох підрозділів, які присвячені аналізу літературних джерел. Зміст цього розділу за розкритими питаннями відповідає темі дисертації. Описано молекулярну структуру генів *Ppd-D1*, *Ppd-A1*, *Ppd-B1* та поліморфізми їх нуклеотидної послідовності, які пов'язані з проявом різного рівня чутливості до фотоперіоду, охарактеризовано генетичні механізми, що детермінують тривалість періоду «сходи-колосіння» у рослин пшениці м'якої озимої. Висвітлено поширення

алелів генів *Ppd-1* в сортах пшениці м'якої озимої в різних географічних областях та проаналізовано вплив системи генів *Ppd-1* на адаптивний потенціал сортів пшениці для певних умов вирощування. Представлений аналіз наукових літературних джерел доводить актуальність обраної теми та дозволяє обґрунтувати поставлені у роботі дослідницькі завдання.

У другому розділі «**Матеріали і методи досліджень**» наведено перелік рослинного матеріалу, детально описані лабораторні та статистичні методи, використані при виконанні роботи. Експериментальна частина роботи виконана із залученням низки сучасних молекулярно-генетичні методів досліджень, підбір яких відповідає досягненню поставлених задач. Серед них - виділення геномної ДНК, алель-специфічна та вкладена ПЛР, мікросателітний аналіз, IPBS- та RAPD-аналіз, електрофорез продуктів ампліфікації в агарозному та поліакриламідному гелях. Для статистичної обробки отриманих даних застосовано дисперсійний і дискримінантний аналіз. Аналіз цього розділу свідчить про достатню методичну підготовку дисертантки.

У третьому та четвертому розділах дисертантом наведено результати власних досліджень та їх аналіз.

Розділ 3 «**Поліморфізм за генами фотоперіодичної чутливості сучасних українських сортів та ліній пшениці м'якої озимої**» складається з чотирьох підрозділів і містить дані стосовно алельної різноманітності за генами фотоперіодичної чутливості *Ppd-1* і гаплотипного складу за геном *Ppd-D1* в наборі генотипів пшениці м'якої озимої, створених для вирощування у Поліссі, Лісостепу та Степу України. Показано, що всі досліджені сорти є носіями рецесивних алелів *Ppd-A1b* і *Ppd-B1b*, які визначаються відсутністю маркерної делеції 1085 нп і інсерції 308 нп в промоторних регіонах, відповідно. Лише у генотипі сорту пшениці м'якої озимої Антонівка було виявлено три копії *Ppd-B1* по типу Sonora64. Локус *Ppd-D1* виявився поліморфним: співвідношення генотипів з домінантним, рецесивним алелями

і гетерогенних за локусом *Ppd-D1* становило 90%, 8% і 2%, відповідно. Найбільш поліморфними за гаплотипним складом гену *Ppd-D1* виявились генотипи сортів Лісостепової зони: детектовано VII (91 %), III (5 %), IV (3 %) та II (1 %) гаплотипи. Співставлення даних молекулярно-генетичного аналізу з результатами дослідження по вивченню фотоперіодичної чутливості сортів пшениці м'якої озимої показало, що сорти з домінантним алелем *Ppd-D1a* в генотипі виявляли слабку та середню чутливість до фотоперіоду, а сорти з рецесивним генотипом мали сильну реакцію на скорочення довжини дня.

У розділі 4 «**Вплив алеля *Ppd-D1a* на темпи розвитку та агрономічні ознаки пшениці, визначений із застосуванням майже-ізогенних ліній та ліній-аналогів**», який складається з п'яти підрозділів, дисертанткою на спеціально створеному генетичному матеріалі – майже-ізогенних лініях Кооператорка та Кооператорка рання і лініях-аналогах Степняк 1 та Степняк 1 ранній – з'ясовано вплив алелів *Ppd-D1a* / *Ppd-D1b* на тривалість періоду «сходи – колосіння» та на агрономічні ознаки рослин пшениці. У ліній було перевірено рівень ізогенності, визначено алельний стан генів системи *Ppd-1*. За допомогою молекулярно-генетичного аналізу (RAPD, IPBS, SSR, алель-специфічної ПЛР) та з урахуванням схем схрещування та доборів доведено, що лінії Кооператорка – Кооператорка рання є майже-ізогенними і відрізняються алелями *Ppd-D1b* та *Ppd-D1a*, а лінії Степняк 1 – Степняк 1 ранній є лініями-аналогами і відрізняються алелями *Ppd-D1b* / *Ppd-D1a* й *Rht8a* / *Rht8c*. На близько-ізогенних лініях Кооператорка - Кооператорка рання та лініях-аналогах Степняк 1 та Степняк 1 ранній показано, що в умовах Півдня України алель *Ppd-D1a*, незалежно від генофону, достовірно прискорює тривалість періоду до колосіння на 5,8 діб, скорочує висоту рослин на 17,6 см, зменшує довжину колоса на 1 см, збільшує кількість зерен у колосі на 3,7 шт., масу зерен з рослини на 2,5 г. На генетичних фонах сортів Кооператорка та Степняк виявлено, що серед одинадцяти агрономічних ознак, які увійшли в дискримінантну модель варіювання, ознаки тривалість періоду до колосіння та висота рослин краще за все розмежують *Ppd-D1* генотипи між собою.

Обґрунтованість і достовірність наукових результатів і висновків.

Застосовані у роботі теоретичні підходи та лабораторні методи адекватні поставленим задачам. Отримані результати мають достатню експериментальну відтворюваність, а зроблені у дисертації висновки логічно витікають із отриманих автором даних.

Повнота викладення основних результатів досліджень у наукових фахових виданнях. За матеріалами дисертації оприлюднено 21 наукову працю, з яких 7 статей у фахових виданнях та 14 тез доповідей на міжнародних і вітчизняних наукових конференціях.

Автореферат достатньо повно відображає одержані експериментальні результати і основний зміст роботи та повністю відповідає основним положенням дисертації.

Проте, незважаючи на високий науковий рівень проведених досліджень, робота містить і деякі **недоліки та упущення**:

1. В роботі (навіть у огляді літератури) авторка не аналізує інші гени *Ppd*, які виявлені в геномі пшениці, не наводить їх хромосомної локалізації, не обговорює їх вплив на варіювання темпів розвитку пшениці.

2. Авторка розглядає систему генів *Ppd* відокремлено від системи генів *Vrn*, хоча в огляді літератури вона вказує, що обидві системи взаємодіють і впливають на темпи розвитку пшениці.

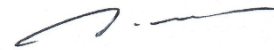
3. Постає питання, чому за локусом *Ppd-A1* детектували наявність тільки одного доміантного алеля, для якого характерна делеція 1085 нп в промоторному регіоні, хоча в огляді літератури авторка вказує, що у геномі *A* пшениці на даний час виявлено чотири доміантні алеля, асоційовані з нейтральною реакцією на фотоперіод?

4. Чому результати ПЛР-аналізу не було, хоча б частково, підтверджено секвенуванням?

В цілому вказані недоліки не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Бакуми А. О. є закінченою, цілісною та самостійною науковою працею. За своєю актуальністю, методичним рівнем, науковою новизною і практичною цінністю отриманих результатів дисертація відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.), паспорту спеціальності 03.00.22 — молекулярна генетика, а її автор, Бакума Алла Олексіївна, заслуговує на присудження їй наукового ступеню кандидата біологічних наук зі спеціальності 03.00.22 — молекулярна генетика.

Зав. кафедри молекулярної генетики та біотехнології
Інституту біології, хімії та біоресурсів
Чернівецького національного університету
ім. Юрія Федьковича
доктор біологічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Р. А. Волков

